

Порівняльне вивчення мов і літератур

УДК 81'253:378.016

Світлана Сухарєва

Синхронний і послідовний переклад: особливості викладання дисципліни

У статті представлено особливості викладання синхронного і послідовного перекладу у вищій школі, зокрема в межах реалізації освітньо-професійної програми «Мова та література (польська). Переклад». Підкреслено комплементарний характер методів викладання цього предмета у вищій школі на рівні магістратури. Виділено п'ять етапів підготовки майбутнього перекладача до професійної діяльності: концептуалізація, лексикалізація, формування синтаксичних структур, фонологічне кодування і правильна артикуляція. Для кожного із цих рівнів дидактики синхронного і послідовного перекладу характерні окремі види вправ і технік.

Ключові слова: синхронний переклад, послідовний переклад, конференційний перекладач, кодування, комунікативні компетентності, комплементарність.

Навчальний курс «Синхронний і послідовний переклад» користується популярністю серед студентської молоді через значну затребуваність у суспільстві професіоналів цієї галузі. Такий вибір не випадковий. В освітньо-професійній програмі «Мова та література (польська). Переклад» пропонується викладання предмета з синхронного і послідовного перекладу на другому курсі магістратури, коли здобувачі освіти сформовані у полоністичному плані і потребують поглиблених знань із спеціалізації. Першочерговим завданням викладача за таких умов є розвиток у майбутніх перекладачів практичних навичок здійснення усного перекладу з польської на українську та з української на польську мови.

Дидактичний аспект цього навчального курсу у закладах вищої освіти розглянутий поки що недостатньою мірою, тому потребує детального вивчення. Актуальність формування перекладачів-синхроністів і майстрів послідовного перекладу основана на потребі

України і Польщі вести постійний і предметний міждержавний діалог на різних рівнях суспільного життя, у якому перекладачам відведена роль дипломата-посередника.

У процесі формування конференційних перекладачів задіяні морфологічні, семантичні, синтаксичні, лексичні та контекстуальні чинники. Мова йде про інтегровану мовну трансформацію тексту усного характеру. Іншими словами, мовна компетенція усного перекладача полягає на комплексних взаємозв'язках низки мовних компонентів, розміщених на різних площинах мовної структури [3, с. 42]. Комплексний характер підготовки усного перекладача підкреслено у дослідженнях Е. Кільп. Принцип комплементарності покладено в основу її рекомендацій щодо вибору оптимальних методів навчання майбутніх перекладачів. Зокрема, вона зазначає: «Вивчення іноземних мов – це процес значною мірою комплексний. Оскільки такі процеси кожного разу відбуваються по-різному, методи будуть найрезультативнішими тоді, коли охоплюватимуть навчання цілісно, тобто, складатимуться з елементів когнітивного, креативного і комунікативного характеру, щоб повністю використати потенціал мозку, його різноманітні функції і готовність до сприйняття» [7, с. 57].

Основними поняттями, які повинен засвоїти здобувач вищої освіти в процесі вивчення послідовного та синхронного перекладу, є: логічна пам'ять, короткотривала (мисленнєва концентрація) і довготривала (знання) види пам'яті, переключення мовних кодів, граматичні компетенції, мовна еластичність, швидкість відтворення змісту, конденсація тексту, імпровізація тощо [3, с. 32–37].

Підготовка до перекладацької діяльності вимагає іншого розподілу акцентів дидактичної роботи, ніж у випадку звичайного заняття з іноземної (у нашому випадку – польської) мови. Вивчаючи іноземну мову, здобувач вищої освіти також готовий сприймати текст. У рамках кроків, здійснених у цьому напрямку, активізуються попередні знання / вміння, візуалізується контекст, передається значення ключових слів і робиться спроба викликати у студента зацікавлення темою, що становить зміст заняття. Тільки після виконання вищевказаних кроків відбувається ознайомлення з текстом. Однак цей етап пов'язаний із процедурами перевірки розуміння тексту, які ні в якому разі не слід ототожнювати з перекладом. Він супроводжується застосуванням низки технік, що ведуть до здатності використовувати вибрані мовні засоби у конкретних ситуаціях. Вибрані процедури, як правило, спочатку закриті та орієнтовані на форму, потім відкриті та орієнтовані на зміст.

Під час практичних занять із синхронного та послідовного перекладу здобувач освіти повинен бути підготовлений до цільового процесу створення тексту іншою мовою таким чином, щоб під час сприйняття змісту повідомлення або незабаром після цього міг ефективно відтворювати інформацію, що міститься у вихідному тексті мовою перекладу. Відтак, виявом належного формування перекладацької комунікативності має стати створення тексту цільовою мовою відразу після отримання вихідного тексту або майже одночасно з озвученням тексту мовою-джерелом. Це важливий аспект навчання конференційних перекладачів, оскільки саме цього очікують від професіоналів послідовного та синхронного перекладу.

Варто погодитися з думкою Г. Гейд, що комунікативні компетентності, пов'язані із вмінням вести усний переклад послідовного та синхронного характеру, будуються на поєднанні трьох основних комунікативних площин [6, с. 30]:

1) пізнання: знання елементів/структур культури іншого народу, подібностей та відмінностей між рідною та іноземною культурами;

2) сприйняття: формування суспільної відповідальності, толерантності у ставленні до інших культур, розвитку перекладача як особистості;

3) лінгвістики: володіння засобами іноземної мови, необхідними для спілкування з носіями цієї мови.

Як бачимо, хоча лінгвістичні компетентності і є необхідною умовою формування майбутнього філолога-перекладача, без комплексу інших комунікативних умов вони не забезпечують оптимального усного перекладу.

Дещо ширше цю проблему висвітлює К. Ліпінський. Зокрема, він зазначає: «Знання мови оригіналу і перекладу є обов'язковою (*conditio sine qua non*), але не єдиною умовою для здійснення перекладацької операції. Найчастіше вона вимагає від перекладача багато інших, позамовних компетенцій та широких позамовних знань, залежних від виду тексту, який пропонується для перекладу, і культурної орієнтації трансферу» [8, с. 17].

Більшість перекладацьких моделей побудовані на факті, що формування майбутнього висловлювання відбувається у процесі попереднього. При цьому відбувається процес мовного кодування на різних рівнях. В інтерпретації М. Шварца [9, с. 208–209], існує п'ять рівнів мовної продукції. Вибір інформації відбувається на рівні

концептуалізації. Водночас у процесі лексикалізації активізуються ті лексичні одиниці, за допомогою яких перекладач може передати зміст висловлювання. Лінійний рівень націлений на правильне формування синтаксичних структур. Принагідно відбувається поділ оригінального тексту на частини. Фонологічне кодування характеризується фонологічною специфікацією лексичних одиниць. П'ятий рівень полягає у правильній артикуляції звуків. Цей складний, багатовимірний процес усного перекладу може порушитися, якщо виникає невідповідність між його ланками або одна з них реалізується неналежним чином. Власне запобіганню таких негативних явищ слугує дидактика послідовного і синхронного перекладу у вищій школі.

У дидактичній практиці високий рівень результативності простежуємо в інтеграційному підході до таких дій:

- активації попередніх знань, умінь і навичок, які мінімізують інформацію, що сприймається учасниками навчального процесу як нова;
- вправ, які розвивають вміння передбачати повідомлення мовця;
- поступового подолання перекладацьких труднощів з метою мінімізації потенційних проблем у процесі послідовного та синхронного перекладу і кращої концентрації на змісті вихідного повідомлення;
- конструювання тексту на основі слів-ключів чи інших вихідних даних, які стимулюють креативну працю з мовним матеріалом;
- залучення в мовний процес емоцій, що спонукає до інтенсивного іншомовного кодування і запам'ятовування, допомагає подолати стрес, часове обмеження і критичне ставлення слухачів;
- усвідомлення необхідності постійного вдосконалення перекладацьких вмінь і навичок мовного характеру.

Важливими у визначенні цих прерогатив стали дидактичні поради, сформульовані польською дослідницею методики викладання перекладознавчих наук М. Матерняк-Бегренс [3, с. 49–50].

Поєднання процесу активізації попередніх знань та вмінь з передбаченням висловлювань є важливим етапом підготовки до успішного усного перекладу. У цьому випадку вправи на розвиток перекладацької майстерності повинні враховувати два важливі аспекти. По-перше, вибраний мовний матеріал повинен мати відкритий характер, надмірно не прив'язуватися до первинного тексту мовця, щоб простежити низку асоціацій та контекстуальних синонімів та

можливості варіативності висловлювання. По-друге, практичні заняття мають допомогти визначити потенціальні проблеми перекладацького процесу і розвинути здатність вміло долати ці ситуації під час послідовного чи синхронного перекладу [2].

Реалізації цих цілей слугують вправи на закінчення речень із пропозицією укладення мінімум двох правильних закінчень. Варто звернути увагу на формулювання запитань до скомпонованих варіантів висловлювань. Використання різних типів запитань (*чому? – навіщо? – яким чином? – як? – де? – коли? – скільки?*) дозволить врахувати усю повноту запропонованого висловлювання. Обов'язковим завершальним елементом такого типу завдань повинна стати дискусія на тему їх найбільш вдалих вирішень. Ці вправи рекомендується виконувати в парах чи робочих групах.

Наступним кроком є обговорення тематики виступу із врахуванням обсягу попередніх знань здобувачів вищої освіти. Для цього можна використати евристичний метод із елементами «мозкового штурму» на одну із загальних тем (для прикладу, можна провести дискусію «Які дії можуть поглибити українсько-польські взаємини»). Особливості проведення «мозкового штурму»: пропозиції можуть бути реалістичними або фантастичними; чим більше таких ідей, тим краще; жодної пропозиції не можна критикувати. Після переліку тез в українській версії викладач пропонує зробити їх довільний переклад на польську мову. Обговорення ідей здійснюється виключно іноземною мовою.

Передбачення висловлювань мовця можна формувати на основі запропонованої схеми із чітко визначеним часом виступу. Завдання буде виконане найрезультативніше у формі індивідуальної роботи, яку пізніше кожен із учасників може представити як традиційний реферат чи презентацію перед публікою у ролі політика / дипломата / вченого / громадського діяча / творчої особистості. Інший член групи отримує завдання здійснити послідовний чи синхронний переклад – залежно від технічних можливостей аудиторії. Для більшого навчального ефекту під час таких вправ рекомендується створювати штучні перепони – пришвидшення мовлення, стишення голосу, нечітку дикцію, зміну емоційного стану тощо [3, с. 53].

Останній етап таких тренувань – це безпосередній переклад доповідача, який варто здійснювати паралельно у двох напрямках – з іноземної мови на рідну та навпаки. Перед викладачем у цьому

випадку поставлено завдання великої ваги – сконцентрування уваги не на недоліках фізичного, психологічного чи мовного характеру майбутніх перекладачів, а зміцненні їх самооцінки, впевненості у власних силах, перспективах їхнього розвитку на майбутнє.

Комплексна праця над вільним володінням іноземною мовою і багатоетапна підготовка до послідовного та синхронного перекладу – джерело цінної інформації для здобувача вищої освіти. Важливо, щоб він усвідомив той факт, що результативний та ідеальний переклад – результат довготривалої підготовки, яка враховує багато чинників. Для кращого засвоєння цього висновку варто використати техніку контрасту, порівнявши спонтанний переклад, здійснений без попередньої підготовки, та попередньо ретельно підготовлений перекладацький процес. Для більшої ймовірності отриманого ефекту для непідготовленого перекладу необхідно використати текст на цілком нову тему, яка буде несподіваною для виконавця завдання. Такий вид робіт формує компетентності, пов'язані з самовдосконаленням майбутнього фахівця-філолога.

До спеціалізованого компетентнісного арсеналу усний перекладач повинен включити вміння розшифровувати натяки та асоціації, пов'язані з важливими історичними подіями, літературні цитати і фрази з відомих фільмів [10, с. 73]. Варто звернути увагу на той факт, що у слов'янських культурах важливу роль відіграють літературно-історичні знання. Майстер послідовного та синхронного перекладу без зазірання до лексиконів і словників має вільно перекладати у відповідному історичному контексті фрази «jego świat zawalił się 17 września», «mój stryj zginął w grudniu 70», «nasz profesor musiał wyjechać z Polski w marcu 1968» [3, с. 62].

Майбутні перекладачі повинні поповнювати свій словниковий запас відомими іменами та прізвищами, назвами місцевостей, міфологічних героїв, відомих польських літературних творів і їх персонажів, назвами відомих політичних партій, провідних політиків і громадських діячів Польщі та Євросоюзу, назвами відомих газет і часописів, телевізійних програм і шоу [5, с. 156].

Таку саму вагу смислового навантаження в послідовних і синхронних перекладах мають крилаті вислови, «що вийшли з-під пера конкретних авторів чи походять із відомого індивідуального джерела, але набули самостійності, визволилися зі своїх текстів-джерел і увійшли до суспільного мовного обігу» [1, с. 8; див.: 3, с. 63].

Вони походять із відомих книжок, фільмів чи реклам, є думками відомих мислителів, цитатами чи парафразами зі Святого Письма, античної міфології, фрагментами пісень тощо. До таких польськомовних прикладів зараховуємо фрази: «Róbta, co chceta», «Śpiewać każdy może», «Jestem za, a nawet przeciw», «Cóż tam, panie, w polityce?», «Przybyłe, zobaczyłem, zwyciężyłem», «Miłość ci wszystko wybaczy», «Śpieszmy się kochać ludzi, tak szybko odchodzą», «Koniec i bomba», «A mury runą, runą, runą», «Czas to pieniądz» «Na dobre i na złe», «Dwa w jednym», «Jest pan zerem, panie pośle» і т. п.

Окремою сферою здобування знань для сучасних перекладачів є інтернет-мережа. Стосується це і дидактичного процесу. Складається враження, що традиційне засвоєння фактів і понять втратило свою цінність, оскільки за допомогою декількох простих операцій в інтернеті можна знайти відповіді на майже всі запитання. Насправді у випадку із синхронним чи послідовним перекладом ці технологічні засоби виконують лише принагідну роль на підготовчому етапі. Задіяність пам'яті надалі відіграє незамінну місію у роботі усного перекладача, оскільки у кабінці синхроніста в умовах обмеженого часу можна скористатися лише власним розумовим запасом чи нотатками перекладача-партнера [4].

На зміну дефіциту інформації, який відчувало старше покоління перекладачів, надійшов інформаційний бум, в якому чимало комунікативних фальсифікацій. Щоб уникнути впливу цього явища на процес перекладу, потрібно дотримуватися кількох практичних порад. По-перше, потрібно остерігатися ілюзії чисел. Коли впишемо у браузер Google такі форми, як «liczba mieszkańców» та «ilość mieszkańców» і спробуємо порівняти частоту їх вживання за допомогою кількості посилань, відповідь буде помилковою. Станом на 01 січня 2020 року отримуємо такі результати: 40 200 000 разів вживається перше словосполучення і 25 900 000 – друге. Тому складається помилкове враження, що висловлювання «ilość mieszkańców» є стилістично хибним.

Щоб майбутнім перекладачам навчитися уникати таких помилок, окрім зазірання до словників, варто звернутися до більш конкретизованого пошуку, звернувши увагу виключно на вибрані часописи чи архів одного із часописів. Щоправда, в ЗМІ теж зустрічаються помилки, але вони мають оказіональний характер. Саме сучасна преса – найбільш правдоподібне джерело еквівалентної

лексики, розповсюджених фраз і крилатих висловів. Особливу увагу варто звернути на публікації про Польщу, створені в Україні, та польські дописи, здійснені носіями польської мови як рідної. Відтак, журналісти, які не знайомі з мовою перекладача, вносять у його словниковий запас нові і влучні висловлювання, позбавлені інтерференції. І навпаки – назви національних страв, які традиційно зараховують до неперекладних лексем, отримують нові форми завдяки нотаткам подорожніх, які вимушені зафіксувати побачене рідною мовою і віднайти для нього відповідні реалії.

На практичних заняттях з послідовного та синхронного перекладу здобувачі вищої освіти повинні навчитися відрізняти фальшиву інформацію, почерпнуту з інтернет-мережі, від правдивої. Якщо у перспективі їм доведеться перекладати виступ представника одного з польських підприємств, варто увійти на його інтернет-сторінку. Справжнім тренінгом стануть не тільки тексти, а й відеоролики, які містять висловлювання дирекції закладу і звичайних працівників. Це дозволить поповнити не тільки офіційну термінологію, а й жаргонні висловлювання, характерні для цієї фірми. Так, те саме устаткування на різних підприємствах може мати різні варіанти назв: «gilotyна», «pożусе», «póź» тощо [3, с. 76]. Виявлення цих нюансів значно полегшить процес усного перекладу.

До важливих можливостей поповнення знань майбутнього перекладача слід зарахувати інтернет-форуми. Найбільшою популярністю серед них у польськомовному середовищі користуються «Międzynarodowy portal dla tłumaczy ProZ.com»; «Forum tłumaczy GlobTra.com»; «Branżowe Forum Tłumaczy».

Загалом, необхідно відзначити значний ресурсний запас, до якого варто звертатися усному перекладачеві у підготовці до процесу перекладу. Вірогідність цих джерел, особливо електронної версії, як ми переконалися на прикладах, в епоху невпинного розвитку технологій вимагає ретельної перевірки, узгодження з іншими джерелами та можливого доповнення.

Отже, дидактика викладання дисципліни «Синхронний і послідовний переклад» здобувачам освіти «Мова та література (польська). Переклад» спонукає до поділу тематики її практичних занять згідно з етапами засвоєння матеріалу, необхідного для ведення високопрофесійного перекладу: психологічної підготовки, вправлення у фрагментації цілого тексту, освоєння лінгвістичних основ, які викликають труднощі

в усних висловлюваннях, ознайомлення з різними техніками викладу перекладеного матеріалу та шляхами вирішення ситуаційних проблем, поглиблення загальних знань з усіх сфер життя, пов'язаних з українсько-польськими взаємовідносинами, вивчення слів-реалій і їх предметних відповідників, що сприяє швидшому пошуку відповідної лексики у мові перекладу тощо. Лише після забезпечення в навчальному плані і аудиторному чи самостійному режимі усіх цих чинників ми сформуємо професійно зрілого конференційного перекладача, який будуватиме міжкультурний діалог на державному та міжнародному рівнях.

Література

1. Chlebda W. *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2005.
2. Dąbska-Prokop U. *Nowa encyklopedia przekładoznawstwa*. Kielce: Wyższa Szkoła Umiejętności im. Stanisława Staszica, 2010.
3. *Dydaktyka tłumaczenia ustnego* / Pod red. A. Chmiel, P. Janikowskiego. Katowice: Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych, 2015.
4. Florczak J. *Tłumaczenia symultaniczne i konsekwentne: teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2013.
5. Hejwowski K. *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.
6. Heyd G. *Deutsch lehren. Grundwissen für den Unterricht in Deutsch als Fremdsprache*. Frankfurt am Main: Verlag Moritz Diesterweg, 1991.
7. Kilp E. *Spiele für den Fremdsprachenunterricht. Aspekte einer Spielandragogik*. Tübingen, 2010.
8. Lipiński K. *Mity przekładoznawstwa*. Kraków: Wydawnictwo EGIS, 2004.
9. Schwarz M. *Einführung in die Kognitive Linguistik*. Tübingen; Basel: A. Francke Verlag, 2008.
10. Wojtasiewicz O. *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Warszawa: Wyd. TEPIS, 1992.

References

1. Chlebda W. *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne* [Sketches about winged words. Linguistic interpretations]. Opole, 2005 (in Polish).
2. Dąbska-Prokop U. *Nowa encyklopedia przekładoznawstwa* [New encyclopedia of translation studies]. Kielce, 2010 (in Polish).
3. *Dydaktyka tłumaczenia ustnego* [Interpreting teaching] / Ed. A. Chmiel, P. Janikowski. Katowice, 2015.
4. Florczak J. *Tłumaczenia symultaniczne i konsekwentne: teoria i praktyka* [Simultaneous and consecutive interpreting: theory and practice]. Warsaw, 2013.
5. Hejwowski K. *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu* [Cognitive-communicative translation theory]. Warsaw, 2006 (in Polish).

6. Heyd G. *Deutsch lehren. Grundwissen für den Unterricht in Deutsch als Fremdsprache* [Teach German. Basic knowledge for teaching German as a foreign language]. Frankfurt am Main, 1991 (in German).
7. Kilp E. *Spiele für den Fremdsprachenunterricht. Aspekte einer Spielandragogik* [Games for foreign language lessons. Aspects of a game andragogy]. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2010 (in German).
8. Lipiński K. *Mity przekładoznawstwa* [The myths of translation studies]. Krakov, 2004 (in Polish).
9. Schwarz M. *Einführung in die Kognitive Linguistik* [Introduction to Cognitive Linguistics]. Tübingen; Basel, 2008 (in German).
10. Wojtasiewicz O. *Wstęp do teorii tłumaczenia* [Introduction to the theory of translation]. Warsaw, 1992 (in Polish).

Svitlana Sukhareva. Simultaneous and Consecutive Translation: Features of Teaching the Discipline. The article presents the peculiarities of teaching simultaneous and consecutive translation in higher education, in particular within the implementation of the educational and professional program “Language and Literature (Polish). Translation”. The complementary nature of the methods of teaching this subject in higher education at the master’s level is emphasized. There are five stages of preparation of a future translator for professional activity: conceptualization, lexicalization, formation of syntactic structures, phonological coding and correct articulation. For each of these levels of didactics of simultaneous and consecutive translation are characterized by separate types of exercises and techniques.

Didactic preparation for professional translation activities requires different approaches than in the case of in-depth study of a foreign language, as it involves other communicative factors. After the common requirements for understanding a foreign text in translation, the search for appropriate lexical units, stylistic elements and general cultural national markers that would accurately reproduce the external and internal intentions of the speaker.

Combining the process of activating prior knowledge and skills with predictive utterances is an important step in preparing for successful interpretation. In this case, translation skills exercises should take into account two important aspects. The chosen language material should be open-minded, not excessively attached to the original text of the speaker. In addition, practical sessions should help identify potential problems in the translation process and develop the ability to skillfully overcome these situations during sequential or simultaneous translation.

A separate area of knowledge acquisition for modern translators is the Internet. This also applies to the didactic process. It seems that the traditional assimilation of facts and concepts has lost its value, because with a few simple operations on the Internet you can find answers to almost all questions. In fact, in the case of simultaneous or consecutive translation, these technological tools play only an appropriate role in the preparatory stage. The use of memory continues to play an indispensable mission in the work of the interpreter.

The student is encouraged to pay attention to the context of winged expressions, allusions and associations of a social and historical nature, the origin of pseudonyms, the importance of key dates and places. All these aspects will help to overcome the psychological barrier of international communication and form the professional qualities of a conference interpreter.

Key words: simultaneous translation, consecutive translation, conference interpreter, coding, communicative competences, complementarity.

Сухарева Світлана Володимирівна – доктор філологічних наук, професор кафедри польської філології та перекладу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; <https://orcid.org/0000-0001-5039-582X>; svitlanasuhareva@gmail.com